

УКРАЇНЦІ В ПАРТИЗАНСЬКОМУ РУСІ ТА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АРМІЇ ВСІМ НЕОБХІДНИМ ПІД ЧАС ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1812 Р.

Наприкінці ХХ ст. на карті Європи з'явилася низка нових країн, серед яких Україна. У період становлення нашої держави починає розвиватись історична наука на нових методологічних принципах, яка повинна була висвітлити багато питань з нашого минулого. З'являються актуальні теми для дослідження, зокрема участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. Її досліджували багато вчених, які відмовились від застарілих догм у висвітленні минулого і ведуть активний науковий пошук історичної правди.

Основним джерелом написання їхніх робіт є спогади очевидців та учасників тих подій. Про події на території України в своєму щоденнику писав командувач 3-ю армією генерал Тормасов. Він описував битви, які відбувалися в Україні під час наступу Наполеона на Москву. Тормасов згадував про народ Малоросії, який активно готувався до оборони та відсічі ворога, якщо той рушить на Україну. Генерал мав досить великий архів, який пізніше був вилучений та опрацьований Д. Ахлестишевим у праці „Двенадцатый год” [1].

У дореволюційний період дану тематику досліджували різні вчені, зокрема, С. Аглаїмова – „Отечественная война 1812 года” [2], О. Васенко – „Двенадцатый год. Очерк истории отечественной войны” [3] та інші. Ці праці з'явилися у 1912 р., оскільки цей рік “сторіччя Вітчизняної війни 1812 р.

Учений І. Павловський, спираючись на архівні дані 1812 р., вивчає діяльність козачого ополчення. Він у 1906 р. видав книгу „Малороссийское козаچه ополчение в 1812 году по архивным данным”, присвячену малоросійським козакам [4].

Учений Н. Спанчин у праці „Очерк событий 1812 года в пределах Киевского военного округа” займався вивченням подій, які відбувалися в Київському військовому окрузі, таким чином досліджував підготовку населення до захисту від ворога [5].

До початку Другої Світової війни була видана одна праця І. Борщака „Наполеон і Україна”, в котрій, досліджуючи події війни 1812 р., звернув увагу і на вагомий внесок та ролі українців у них [6].

Певні зрушення в питанні участі українського народу у війні 1812 р. відбулися на завершальному етапі Другої Світової війни. У цей час видається ряд праць, присвячених військовій справі, зокрема, Ф. Муравін у праці „Багратіон” аналізує стратегію Багратіона у веденні війни [7].

На сучасному етапі розвитку історичної науки вчені повертаються до вивчення різних тем, не оминають і війни 1812 р. З'являється новий матеріал, котрий повинен бути опрацьований, а результати опубліковані в працях. Вчені, дотримуючись принципу історизму, повинні зробити виважені та обґрунтовані висновки.

Вітчизняна війна 1812 р. належить до однієї із найбільш досліджуваних тем історичної науки, оскільки до її вивчення звертаються історики як нашої країни, так й іноземні вчені. Але проблема участі українців у європейських подіях початку ХІХ ст. залишається ще поза увагою дослідників. Висвітлення внеску українського народу у перемогу у війні є актуальною ще й тому, що ця проблема

довгий час була заідеологізованою, тому що вчені робили акцент лише на російський народ, до складу якого відносили й всі інші.

Неодноразове звернення уваги до питань війни 1812 р. призвело до зменшення акценту на всі події, зокрема, були випущені деякі питання, наприклад участь українців у партизанському русі та забезпеченні фронту під час війни, що було досить вагомим. Завданням статті є на основі опублікованих рукописних та документальних матеріалів, спогадів очевидців відтворити участь українців у перемозі над Наполеоном, зокрема їх участь в партизанському русі, забезпеченні армії всім необхідним та показати патріотизм всього народу незалежно від соціальної приналежності.

Під час подій 1812 р. великих неприємностей завдавали наполеонівській армії партизани Російської імперії. Із початку війни населення активно тікало в ліси та на болота. Вони покидали домівки, палили власне майно, все, що могли, забирали, щоб нічого не залишилося ворогові. У лісах люди об'єднувалися й оселялися там, куди французькі полки не заходили, бо боялися натрапити на засідки. Партизанський рух поширювався по всьому шляху просування ворожої армії. Партизани нападали на французькі роз'їзди і партії, на продовольчий транспорт. Хоч їхня діяльність і була активною, однак вони не могли нанести значної шкоди наполеонівській армії. Тому були створені організовані партизанські загони під керівництвом відомих лідерів та генералів російської армії О.М. Сеславіна, Д.В. Давидова, О.С. Фігнера.

Як же з'явився партизанський рух? Він набрав розмаху за п'ять днів до Бородінської битви. Д. Давидов запропонував ідею створити невеликий загін П.І. Багратіону і той попросив у М.І. Кутузова підтримати дану ідею. До першого партизанського загону входило 80 козаків і 50 гусарів. П. Багратіон був ображеним на скупість М.І. Кутузова. Давши Д. Давидову 130 осіб, він посилав їх у тил наполеонівської армії для нападів на обози, роз'їзди та партії ворожих військ, проти мародерів. Через деякий час чисельність загону виросла до 200-300 осіб. Своєю силою і хоробрістю партизани перемагали і змушували втікати цілі загони ворога, які були вп'ятеро чисельнішими. Військові називали ці козаки „вільними вершниками”. Багато хто не довіряв їм, проти них виступали навіть генерали. Отаман М.І. Платов казав, що головними силами партизанського руху були козаки. Вони були сміливими, тому їх часто використовували в розвідці [8, 245 – 253].

Зокрема, разом із військами В.В. Орлова-Денисова, оточили і взяли в полон бригаду французького генерала Ожеро. У цьому бою відзначились також 1-й Бузький полк, який розбив біля села Ясмін французький загін, що йшов на допомогу оточеним. 19 вересня 1812 р. група партизанів висадила в повітря французький артилерійський склад біля села Юренево. 4 жовтня 1-й бузький полк атакував ворожий обоз під В'язмою, у результаті чого французи втратили 375 осіб убитими і 495 полоненими. Хоробро воювали ці козаки в інших боях, переслідуючи ворога до містечка Гродно. Про ратні їхні подвиги яскраво розповів керівник партизанського руху генерал Д.В. Давидов на сторінках свого „Щоденника партизанських дій” [9, 51].

1812-го р. начальник партизанського загону Д. Давидова надіслав рапорт черговому генералу П.П. Коновнічену про бойові дії партизанського загону на шляху між В'язмою і Гжатськом, зокрема про відмінні дії бузьких козаків, які 11 жовтня на шляху між В'язмою і Гжатськом напали на транспорт ворога, що перевозив поранених, відбили 70 фур, 2 російських офіцерів, узяли в полон 6 офіцерів й 225 рядових. Д. Давидов доповідав, що більше ніяких транспортів із Гжатська до Смоленська немає [10, 97-98].

У середині жовтня 1812 р. було створено рейдовий партизанський загін під командуванням генерал-ад'ютанта А.П. Ожаровського, до якого увійшли два полтавських та два донських козачих, 19-й егерський та маріупольський гусарський полки. 20 жовтня корпус виступив з Юхнова до Смоленська. Партизани завдали відчутних ударів відступаючій наполеонівській армії, знищували запаси продовольства, руйнували дороги. В одному з перших своїх боїв 9-й Полтавський козачий полк узяв у полон до тисячі ворожих солдатів і офіцерів. 2 листопада навальною атакою партизани оволоділи Красним (Білорусія), де захопили обоз та полонених. У цьому бою відзначився 3-й Полтавський козачий полк.

Для боротьби з партизанами Наполеон виділив із своєї старої гвардії цілу дивізію. Французи оточили село Кутькове (Білорусія), де перебував загін партизан, і намагалися знищити його. Незважаючи на раптовий напад супротивника, корпус А. Ожаровського не розгубився: егері відкрили влучний вогонь, а козаки і гусари вдарили у фланги, змусивши французів утікати.

Робилися партизанські рейди в глибокий тил ворога. Їх здійснювали козачі полки з Київщини. Вони пройшлися територією Польщі, вийшли на підступ до Варшави, знищили 3 тис. вояків. Нападали на французькі гарнізони. Рейд тривав із 20 жовтня по 1 грудня 1812 р. У ньому взяли участь 1-й, 2-й і 3-й Український козачий і один Донський козачий полки. Козаки не лише відтягнули на себе значні сили ворога, але й узяли у полон кілька тисяч наполеонівських солдатів і офіцерів, захопивши 26 гармат, і знищили низку великих їхніх баз постачання.

У боях проти французьких військ брав участь ескадрон козаків під командуванням В.П. Скаржинського. Він уходив до загону генерал-майора М.І. Лідерса, який здійснив партизанський рейд під Борисовим (Білорусія). У складі цього ж загону ескадрон переслідував залишки французьких військ від Березини до Ковно (Білорусія) [9, 52].

Відомий партизан і герой Вітчизняної війни 1812 р. Єрмалай Васильович Четвертак народився 1781 р. в сім'ї кріпака с. Мефедівка (нині Середино-Будського району Сумської області). 1804 р. поміщик віддав його в солдати. Він служив у Київському драгунському полку, в складі якого і брав участь у війнах із Францією в 1805, 1807 і 1809 рр. З перших днів війни 1812 р. Єрмалай Васильович учасник ар'єргардних боїв. 19 вересня 1812 р. в бою біля Царева-Займища Четвертак потрапив у полон, але вже на четвертий день утік. У селах Задково і Босмани Смоленської губернії він організував і очолив загін у 300 осіб, з яких 127 мали вогнепальну зброю, захоплену в супротивника. Вони нападали і знищували транспортні засоби і мости. Загін знищив близько 1 тис. вояків та офіцерів французької армії, захопив 4 гармати і 18 фургонів із продовольством і боеприпасами. Є. Четвертак зі своїм загonom партизан контролював територію в радіусі 15 верств. Потім воявав у своєму полку, з яким пройшов усі бойові хрещення аж до столиці Франції Париж [9, 53 – 54].

У районі Колоцького монастиря Московської губернії (Росія) діяв 3-тисячний загін, очолюваний гусаром Єлизаветградського полку, українцем, Федором Потаповим, який називав себе Самусем. Є спогоди офіцера Єлизаветградського гусарського полку Остен-Сакена, який зробив опис бойових дій селянського партизанського загону під керівництвом солдата з України Самуся. „Взятий у полон, поранений у Бородінській битві, лейб-ескадрону Єлизаветградського полку рядовий Самусь, високий, стрункий, кмітливий і блискучої хоробрості, з'явився до штабу, як керівник 3-тисячного партизанського загону, зібраного ним із селян навколишніх селищ. Утікши з полону, Самусь знайшов місцевість поблизу

Колоцького монастиря, дуже зручне для партизанських дій, і запропонував селянам організувати загін, нападати на бази та команди, що проходили по операційній лінії, озброївшись зброєю і патронами супротивника повинні були стріляти його. Спочатку нападав на невеликі команди... а одного разу розбив цілий батальйон. Мав сувору дисципліну у загоні. Самусь мав свою гвардію в кількості однієї піхотної роти. Він її представив Милорадовичу..." [11, 33]. Загін Самуся знищив близько 3 тис. вояків і офіцерів французької армії.

Однією з форм участі українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. було постачання армії. З перших днів війни налагодилося забезпечення 2-ої російської армії. На сільських підводах продовольство, боєприпаси, порох і різне військове спорядження перевозилося з губерній України спочатку в Пінськ, Мозир, Рогаčov, Бобруйськ, а звідти доставлялося в армію. У перевезенні запасів і спорядження для 2-ої армії було зайнято 17686 селянських підвід, з яких 5,5 тис. виставила Волинь. Спорядження для Дунайської армії, яка рухалась на Волинь, перевозили 2,5 тис. погоничів та 11 тис. коней і 5,5 тис. возів. У цілому, до середини грудня 1812 р. армія одержала з України близько 167 тис. четвертей борошна, понад 21 тис. четвертей круп, 283 тис. четвертей вівса і 64 тис. четвертей сухарів, а також понад 22 тис. стройових коней [9, 54 – 55].

Напружено працювали воєнні заводи. Особливе значення мав Шостинський пороховий завод. Він знаходився ближче від інших заводів до місця розташування військ і забезпечував порохом діючі сили армії та ополчення. За часів війни вони виготовили 24535 пудів пороху, десятки тисяч зарядів і тисячі пудів селітри. У спеціальному наказі М.І. Кутузов оголосив подяку адміністрації заводу і видав 1,3 тис. крб. для винагороди майстрів і робітників. Багато воєнної продукції виготовив Луганський ливарний завод, зокрема близько 240 гармат і 80 тис. пудів боєприпасів. Більше став виробляти продукції і Київський арсенал: відремонтував 134 гармати, виготовив близько 40 тис. рушниць і пістолетів, 35 тис. списів і шабель. Українські мануфактури поставили армії тисячі метрів сукна, полотна та іншого військового спорядження [9, 55 – 56].

Найбільш різкий контраст героїчного самопожертвування народних мас було те, що відбувалося у правлячих верхах. Брат Олександра І царевич Константин Павлович, заховавшись від війни у Петербурзі, часу даремно не тратив. Він представив у Єкатеринбурзький полк 126 коней вартістю 225 рублів за кожного. „Економічний комітет засумнівався, адже грошей багато, що коні їх не коштують” Але імператор наказав і Костянтин отримав 28350 рублів. Потім коней прийняли: 45 із них солдати застрелили, щоб не захворіли інші, 55 – вирішили продати і нехайно, а 26 – зачислили до полку [8, 200].

Населення України взяло активну участь у забезпеченні армії продовольством, одягом, засобами першої необхідності. Багато людей збудували собі на цих забезпеченнях цілі маєтки. Вони продавали продукти армії за цінами, які були в декілька разів вищими, ніж перед війною.

Отже, воювала не лише армія, проти загарбників піднялося все населення України. Кожен хотів йти в солдати. Населення було охоплене патріотичним піднесенням. Від малого до великого, від молодого до старого – всі хотіли йти воювати з ворогом. В Україні з'являються добровольці, кількість яких із часом зростала. Пани, міщани, селяни були об'єднані однією думкою – перемогою над ворогом. Проводилось формування ополчення і козачих полків, які були на утриманні панів і міщан, забезпечення фронту продуктами харчування, фуражем, одягом, кіннями, волами. Збирали кошти на купівлю зброї та інших необхідних

речей. Населення брало активну участь у партизанській війні і цим допомагало регулярним російським військам. Праця селян, ремісників всієї країни сприяла тому, що в період війни російська армія не відчувала нестачі продовольства фуражу, необхідних речей і боєприпасів. На мою думку, український народ є безпосереднім учасником Вітчизняної війни 1812 р.

1. Ахлестьшев Д.П. Двенадцатый год: ист. док. Собств. канцелярии главнокомандующего 3-й Зап. Армией ген.-от-кавалерии А.П.Тормасова. – СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1912.
2. Аглаимов С.П. Отечественная война 1812 года: Ист. материалы лейб-гвардии Семеновского полка. – Полтава, 1912.
3. Васенко А.П. Двенадцатый год. Очерк истории отечественной войны. – СПб.: Изд. Башмакова и К., 1912.
4. Павловский И.Ф. Малороссийское козачье ополчение в 1812 году по архивным данным. – К., 1906.
5. Епанчин Н. Очерк событий 1812 года в пределах Киевского военного округа. – К., 1911.
6. Борщак І. Наполеон і Україна. З невідомих документів і тогочасними ілюстраціями / Передмова Едварда Дріо. – Львів: Б-ка „Діло”, 1937.
7. Муравін Ф. Багратіон. – К.: Військове вид-во народного комісаріату оборони, 1945.
8. 1812 год. Воспоминание воинов русской армии. Из собр. отд. письм. источников гос. ист. Музей. – М.: Мысль, 1991.
9. Бескровный Л.Г. Отечественная война 1812 года и контрнаступление Кутузова / Послел. Е.В.Тарле. – М.: Изд-во АН СССР, 1951.
10. Бессмертная эпопея. К 175-летию Отечественной войны 1812 года и Освободительной войны 1813 года в Германии / Отв. ред. А.Л.Нарочницкий, Г.Шеель. – М.: Наука, 1988.
11. Буцук А.К. Вітчизняна війна 1812 року і крах наполеонівської імперії. – К., 1959.

О. Федьков

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА СПІЛКА І ВИБОРИ ДО ІІІ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Історія політичних партій в Наддніпрянській Україні та їх роль у формуванні Державних Дум Російської імперії початку ХХ ст. вже знайшла певне відображення в історичній літературі [14-17]. Однак дослідники ще недостатньо з'ясували роль кожної із них, зокрема Української соціал-демократичної Спілки РСДРП, у думських виборчих кампаніях. Дана стаття має на меті охарактеризувати ставлення Спілки до ІІІ Думи, діяльність її партійних організацій під час виборів та їх основні результати.

3 червня 1907 р. за указом імператора Миколи ІІ припинила свою діяльність ІІ Державна Дума. Відбувся так званий третьочервневий переворот. У маніфесті царя про розпуск Думи зазначалося: „Значна частина складу Другої Державної Думи не виправдала Наших сподівань. Не з чистим серцем, не з бажанням зміцнити Росію і покращити її устрій приступили багато надісланих від населення осіб до роботи, а з явним намаганням збільшити смуту і сприяти розкладу держави” [6, 319-320.].